

УДК 327:339.56

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

ГОЛУБІЙ І.Є.,
кандидат
економічних наук,
доцент
Інституту
міжнародних
відносин
Київського
національного
університету
імені Тараса
Шевченка

У статті йде мова про концептуальні засади зовнішньоекономічної політики в Україні. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення національної зовнішньоекономічної політики, статистичні показники експортно-імпортних операцій. Визначено напрями підвищення ефективності реалізації зовнішньоекономічної політики.

Ключові слова: зовнішньоекономічна політика, експорт, імпорт, Україна.

Зовнішньоекономічна політика у кожній державі є регулятором її зовнішньоекономічної діяльності. Вона тісно пов'язана із зовнішньої торгівлею, в тому числі з експортом. Тому для будь-якої країни, і наша не є винятком, надзвичайно важливого значення набуває розробка довгострокової експортної політики. Її складові охоплюють складні проблеми зовнішньоторговельного і платіжного балансів, двосторонні та багатосторонні зовнішньоекономічні відносини, урахування зовнішньоекономічної політики інших країн, межі втручання держави при провадженні експортної політики.

У зовнішньоторговельній сфері неабияке значення відіграє маркетинг, постійне вивчення іноземного ринку, пошук партнерів. Суттєву роль також відіграють організаційне й інформаційне забезпечення експорту, використання у разі потреби арбітражу (арбітражних судів, арбітражних палат, третейських судів), контрактів, посередників (трейдерів, біржових торговців), банків, безготівкових розрахунків. Особливого значення під сучасну пору набуває кредитування експорту, в тому числі й міжнародний кредит. Долучені мають

бути також акціонерні товариства і стратегічні комерційні центри.

Державна експортна політика України має бути, з одного боку, гнучка, реагувати на зміни у світовій ситуації, пристосовуватись до цих змін. З іншого боку, необхідно забезпечити сталість, стабільність її, бо зміни у тактиці не повинні порушити довгострокових завдань держави, усієї стратегії експорту.

Дослідженням питань розвитку зовнішньоекономічної політики в Україні присвячено наукові праці Н. Горіна, О. Гребельника, Е. Зінь, С. Ківалова, О. Кириченко, О. Кузьміна, Ю. Макогона, Н. Науменка, В. Новицького, М. Пазухи, А. Осики, А. Рум'янцева, Ф. Рут, І. Савчук, Н. Ткаченка, В. Третяка, А. Філіпенка, О. Шниркова. Наряду з цим, Україна до сьогодні не визначилася із вектором інтеграції, що додатково зумовлює наукове обґрунтування концептуальних засад зовнішньоекономічної діяльності України на довгострокову перспективу.

Основним нормативно-правовим актом України, який регулює зовнішньоекономічну діяльність є Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність»¹, яким запроваджується правове регулювання всіх видів зовнішньоекономічної діяльності в Україні, включаючи зовнішню торгівлю, економічне, науково-технічне співробітництво, спеціалізацію та кооперацію в галузі виробництва, науки і техніки, економічні зв'язки в галузі будівництва, транспорту, експедиторських, страхових, розрахункових, кредитних та інших банківських операцій, надання різноманітних послуг.

Згідно статті 4 вищезазначеного нормативного акту в першу чергу до видів зовнішньоекономічної діяльності належать експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили.

Про важливість для будь-якої країни експорту своїх товарів відомо ще з часів меркантилістів (А. Монкретьєн, Т.Май), які навіть надмірно перебільшували роль торгівлі, зокрема зовнішньої, у збагаченні держав. Тим не менш, продаж товарів в усіх ринкових країнах був і залишається вирішальною ознакою процвітання фірми або, принаймні, її існування.

Експорт сам по собі – джерело значних грошових надходжень держави. Недарма ж сучасні провідники найпотужніших країн – США, Німеччини, Японії, повсякчас заклопотано переймаються зовнішньоекономічною політикою, зовнішньою торгівлею, насамперед експортом вітчизняних това-

рів. Для невеликих країн значення експорту (вивозу) товарів набуває взагалі виняткового значення, бо їм доводиться створювати на власних теренах потужні, великі підприємства, інакше вони є неконкурентоспроможні, нерентабельні, а геть усю виготовлену на таких підприємствах продукцію маленька країна використати не в змозі. Для нашої країни, яка в сучасних умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи, має відносно невелику ємність ринку, значення експорту, підвищення експортного потенціалу важко переоцінити.

Зазначимо, експортний потенціал України величезний. Навіть зараз, в умовах відсутності економічного зростання, чи мало товарів йде за кордон, зокрема в країни ЄС. За даними Державної служби статистики України² за 2012 рік експорт товарів до країн ЄС склав 17081,3 млн.дол. США, втім і зменшився порівняно з 2011 роком на 4,9%, імпорт – відповідно 26156,4 млн.дол. та збільшився на 1,6%. Негативне сальдо становило 9075,1 млн.дол. (мінус 7782,9 млн.дол. за 2011р.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту складав 0,65 (за 2011р. – 0,70). У загальному обсязі експорту частка країн ЄС становила 24,8%, імпорту – 30,9% (за 2011р. відповідно 26,3% і 31,2%).

Головними партнерами як в експорті, так і в імпорті товарів залишаються Німеччина (відповідно 1645 і 6807,1 млн.дол.), Польща (2576,2 і 3567,1 млн.дол.), Італія (2480 і 2234,6 млн.дол.) та Угорщина (1510,2 і 1159,6 млн.дол.).

Обсяг експорту товарів до країн ЄС зменшився проти 2011р. на 888,7 млн.дол. При цьому зросли обсяги товарів до Іспанії – на 568,4 млн.дол. (на 58,6%), Угорщини – на 169,5 млн.дол. (на 12,6%), Португалії – на 151,6 млн.дол. (на 78,9%), Естонії – на 103,6 млн.дол. (на 68,9%), Латвії – на 78,3 млн.дол. (на 35,4%), Бельгії – на 66,8 млн.дол. (на 16,7%), Великої Британії – на 65,7 млн.дол. (на 13,5%), Ірландії – на 61,3 млн.дол. (у 5,2 раза).

Обсяг імпорту товарів з країн ЄС збільшився на 403,5 млн.дол., у т.ч. з Польщі – на 383,7 млн.дол. (на 12,1%), Італії – на 228,8 млн.дол. (на 11,4%), Франції – на 162,9 млн.дол. (на 10,9%), Литви – на 89,1 млн.дол. (на 10,8%), Чехії – на 65,4 млн.дол. (на 5,5%). Зменшилися суттєво обсяги товарів, що надійшли з Румунії – на 196 млн.дол. (на 17,4%), Угорщини – на 167,1 млн.дол. (на 12,6%), Швеції – на 94,5 млн.дол. (на 14,8%).

Вагому частку товарної структури українського експорту до країн ЄС склали чорні метали та вироби з них – 22,7%, зернові культури – 11,6%,

руди, шлаки і зола – 9,5%, електричні машини – 8,8%, насіння і плоди олійних рослин – 7,2%, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 6,8%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 4,8%, деревина і вироби з деревини – 3,3%.

Найбільші експортні поставки чорних металів та виробів з них здійснювались до Польщі, Німеччини, Італії; зернових культур – Іспанії, Португалії, Італії; руд, шлаку і золи – Чехії, Польщі, Словаччини; електричних машин – Угорщини, Німеччини, Польщі; насіння і плодів олійних рослин – Італії, Польщі, Нідерландів; палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – Угорщини, Польщі, Болгарії; жирів та олій тваринного або рослинного походження – Іспанії, Нідерландів, Франції; деревини і виробів з деревини – Польщі, Німеччини, Румунії.

Маємо сподівання, що з одужанням економіки перелік експортованих товарів, а головне – його наповнення буде значно збільшено й поліпшено. Також і зовнішньоекономічний товарооборот має стати активним, від'ємне сальдо як торговельного, так і усього платіжного балансу має бути змінено на активне, позитивне. Та станеться це за умови значного збільшення випуску продукції – як промислової, так і сільськогосподарської, як також послуг.

Також зауважимо, що не тільки масове виробництво передувє збільшенню обсягів експорту. Замість демпінгу, яким вже сьогодні користуватись небезпечно, потрібно суттєво підвищити споживчі якості експортних товарів. Це зовсім не проста справа, вона потребує значних зусиль й коштів. Створення таких цілком призначених для вивозу товарів підприємств призведе для зрушень у всьому виробництві, тобто спрямованого й на внутрішній ринок.

Економічний потенціал нашої держави щодо розширення експорту є одним із факторів інтеграції національної економіки у світову. На сучасному етапі однією з умов ефективного розвитку економіки є використання переваг, закладених у міжнародному поділі праці. Експортна стратегія і практика повинна бути спрямовані на зменшення вартості товарів, підтягування її до інтернаціональної вартості. Цілком зрозуміло, що для здешевлення експортних товарів повинна бути зовсім інша, аніж наразі, продуктивність праці, тобто знову все впирається в переоснащення виробництва, в тому числі експортного, здійснення великих капіталовкладень.

Не менш важливим чинником, ніж поповнення бюджету, виступає експорт щодо збільшення робочих місць. В усьому світі ця проблема – основне питання урядів країн. Саме використовуючи наявні природно-географічні умови, технічний рівень виробництва, кваліфікацію кадрів кожна країна намагається цим шляхом залучити якомога більше людей у галузі виробничої або невиробничої сфери. Потенціал нашої держави у цьому відношенні використовується недостатньо. Галузі, пов'язані із створенням експортної продукції, можуть прийняти мільйони працівників. Замість невпинного, хоча й дещо прихованого, зростання безробіття в нашій країні, можна було б досягти його істотного зменшення.

Входження у світовий ринок, євrorинок, проникнення на національні ринки країн, де наша продукція мало відома або зовсім невідома, потребує не знаходження якоїсь «ніші», а розгортання великих можливостей вітчизняної економіки, зокрема для потреб істотного зростання експорту.

Ще раз наголосимо, що Україна належить до держав з розвинутою індустріальною базою і достатньо високим ресурсним потенціалом. По це зокрема йдеться у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки» від 27 лютого 2013 року № 187³.

Проте у структурі національної економіки переважають галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, завантаження потужностей яких залежить від попиту на зовнішньому ринку.

Протягом 2012 року на розвиток промисловості негативно впливала несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, яка характеризувалася зниженням попиту та низхідною ціновою динамікою на товари вітчизняного виробництва на зовнішньому ринку. З огляду на високий рівень експортоорієнтованості вітчизняного виробництва та підвищення вартості енергоносіїв погіршилося фінансово-економічне становище промислових підприємств і, як наслідок, знизилася темпи промислового виробництва в цілому по Україні.

Разом з тим вітчизняний гірничо-металургійний комплекс характеризується високим рівнем зносу основних фондів (металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – 59 відсотків, добування вугілля, лігніту і торфу – 49,6 відсотка, металевих руд – 41,6 відсотка), а також використанням застарілих ресурсо- та енер-

говитратних технологій. В структурі виробництва вітчизняних металургійних підприємств основну частку становить ординарний металопрокат рядових марок сталі. Близько 80 відсотків продукції гірничо-металургійного комплексу експортується, що забезпечує 40 відсотків валютних надходжень в країну.

Металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів є однією з основних складових частин гірничо-металургійного комплексу країни. На підприємствах цієї галузі у 2012 році зайнято близько 11,7 відсотка загальної кількості працюючих у промисловості. Обсяг реалізованої продукції у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів становив 18,8 відсотка загального обсягу промислової продукції, а енергоємність галузі на 30 відсотків перевищує світові аналоги.

Недостатній рівень розвитку внутрішнього ринку металопрокату та висока частка експорту продукції гірничо-металургійного комплексу призводить до виникнення ризиків залежності вітчизняної металургії від зовнішньої кон'юнктури.

Хімічна та нафтохімічна промисловість охоплює близько 200 взаємопов'язаних виробництв із значною номенклатурою продукції, виробляє сировину та конструкційні матеріали.

У хімічній та нафтохімічній промисловості частка прибуткових підприємств за 2011 рік становила 64,2 відсотка, за дев'ять місяців 2012 року (крім малих підприємств) – 68,6 відсотка. Ступінь залежності від імпорту сировини становить 75 відсотків, при цьому експортується 70 відсотків виробленої продукції. Підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості реалізують близько 7,4 відсотка загального обсягу продукції промисловості.

Легка промисловість найбільше постраждала від експансії імпорту, зокрема дешевого одягу та взуття. Частка вітчизняної продукції на внутрішньому ринку становить близько 20 відсотків.

Отже, існує значний потенціал для імпортозаміщення. Стратегічним напрямом діяльності також повинен стати активний пошук нових перспективних ринків збуту продукції вітчизняного виробництва, а також стимулювання і максимальна підтримка її реалізації українськими виробниками незалежно від форми власності на світовому ринку.

Стосовно імпорту продукції, зокрема з країн ЄС, зазначимо, що основу товарного імпорту скла-

дали механічні машини – 13,9%, засоби наземного транспорту, крім залізничного – 11,4%, фармацевтична продукція – 8,3%, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 7,5%, електричні машини – 7,3%, пластмаси, полімерні матеріали – 6,8%, папір та картон – 4,1%, чорні метали та вироби з них – 3,9%, різноманітна хімічна продукція – 3,5%.

Найбільші імпортні надходження механічних машин здійснювались із Німеччини, Італії, Польщі; засобів наземного транспорту, крім залізничного – Німеччини, Великої Британії, Чехії; фармацевтичної продукції – Німеччини, Франції, Австрії; палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – Литви, Польщі, Румунії; електричних машин – Німеччини, Польщі, Угорщини; пластмас, полімерних матеріалів – Німеччини, Польщі, Італії; паперу та картону – Польщі, Фінляндії, Німеччини; чорних металів та виробів з них – Італії, Польщі, Німеччини; різноманітної хімічної продукції – Німеччини, Франції, Бельгії.

Нагадаємо, що у післякризовий період (2010–2011 роки) внаслідок активізації зовнішнього попиту на товари вітчизняного виробництва та поступового виходу з кризи національної економіки значно збільшилися обсяги як експорту, так і імпорту.

Слід зазначити, що державою вживаються заходи стосовно підвищення ефективності зовнішньоекономічної політики. Зокрема, Мінекономрозвитку підготувало проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»⁴, яким законодавчо закріплюється поняття «державна зовнішньоекономічна політика України», засади та принципи зовнішньоекономічної політики, механізми її реалізації на державному та місцевому рівнях на середньострокову перспективу.

Відповідно до законопроекту, засади державної зовнішньоекономічної політики України, зокрема, передбачають взаємовигідний розвиток торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва з іноземними державами та міжнародними організаціями та забезпечення збалансованості експорту та імпорту товарів і послуг шляхом ефективних структурних змін в економіці. При цьому участь України у створенні зон вільної торгівлі буде здійснюватись з урахуванням економічних інтересів країни. Також визначено, що взяття Україною міжнародних економічних зобов'язань відбувається виходячи з пріоритетності національних зовнішньоекономічних інтересів.

Крім того зазначається, що державна зовнішньоекономічна політика України повинна забезпечувати стимулювання інноваційної спрямованості розвитку зовнішньої торгівлі та диверсифікації товарно-географічної структури експортно-імпорتنих операцій.

Проектом закону передбачається, що Уряд кожні 5 років визначає пріоритети, основні напрями та завдання зовнішньоекономічної політики на середньострокову перспективу.

На думку фахівців Мінекономрозвитку, реалізація положень проекту Закону України дозволить законодавчого врегулювати формування цілісної державної зовнішньоекономічної політики України, визначити її засади та принципи на середньостроковий період.

Програмою економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»⁵, передбачено проведення структурних змін в економічному та соціальному житті країни шляхом підвищення ефективності державного управління, модернізації базових галузей економіки, формування сприятливого економічного середовища для розвитку бізнесу та приватної ініціативи.

З метою запровадження нових підходів до модернізації пріоритетних галузей національної економіки на найближчі два роки для активізації її розвитку було розроблено Програму активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки⁶. Виконання цієї Програми повинно забезпечити прискорення розвитку пріоритетних галузей національної економіки, сприяти позитивним структурним зрушенням в економіці, диверсифікації та зниженню енергоємності виробництва. Активізація розвитку національної економіки сприятиме підвищенню соціальних стандартів та рівня добробуту громадян, збільшенню кількості робочих місць.

Згідно вищезазначеного документу, завданнями державної політики на 2013–2014 роки є: приведення вітчизняного законодавства у відповідність з нормами та стандартами ЄС; укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, включаючи тимчасове набрання чинності положеннями щодо створення зони вільної торгівлі; виконання Порядку денного асоціації Україна – ЄС; забезпечення функціонування повномасштабної зони вільної торгівлі СНД та покращення доступу товарів вітчизняного виробництва та послуг на ринки країн СНД; створення комплексної системи просування товарів вітчизняного виробництва на зовнішній

ринку; активізація роботи на нових перспективних ринках Азії, Латинської Америки, Тихоокеанського регіону, диверсифікація експорту вітчизняних товарів на цих ринках; подальше підвищення ефективності роботи спільних міжурядових комісій із співробітництва; визначення додаткових інструментів, що сприятимуть розвитку торговельного співробітництва та експорту вітчизняних товарів; мобілізація ресурсів міжнародних фінансових організацій та донорів міжнародної технічної допомоги для сприяння економічному розвитку України, їх концентрація на пріоритетних напрямках соціального та економічного розвитку України; удосконалення інструментів, видів та форм зовнішніх ресурсів, у тому числі впровадження нових механізмів поєднання кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій і грантових ресурсів донорів; розширення участі вітчизняних виробників і постачальників у проведенні торгів у рамках реалізації спільних з міжнародними фінансовими організаціями проектів; підвищення ефективності використання кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій, забезпечення своєчасної реалізації проектів та використання залучених ресурсів; відновлення діалогу із Світовим банком щодо отримання системних позик для фінансування бюджету та проведення структурних реформ; вивчення та використання світового досвіду для підвищення конкурентоспроможності національної економіки; удосконалення принципів та підходів до співробітництва з донорами з урахуванням принципів рівноправного партнерства та спільної відповідальності за досягнення цілей зовнішньої допомоги, підвищення якості планування проектів вітчизняними бенефіціарами та реципієнтами.

Підводячи підсумки викладеного наголосимо, що пріоритетами державної політики України у сфері зовнішньоекономічної діяльності мають бути: *по-перше*, формування (через інститути, механізми та інструменти міжнародного економічного співробітництва) необхідних і достатніх умов для досягнення стратегічних цілей України у світовій економіці та підвищення вкладу зовнішньоекономічної сфери у вирішення завдань інноваційно-орієнтованої модернізації національної економіки; *по-друге*, інтеграція до європейського економічного простору (єдиного ринку) країн ЄС, що забезпечить вільне переміщення товарів, послуг, капіталу та робочої сили; *по-третє*, створення конкурентоспроможної і доступною для широкого кола підприємців національної системи інсти-

тутів і механізмів розвитку зовнішньоекономічної; *по-четверте*, формування системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що ефективно забезпечує національні інтереси та інтереси вітчизняного бізнесу в процесі міжнародного економічного співробітництва з урахуванням зміни кон'юнктури зовнішнього середовища.

Головною ж метою підвищення ефективності зовнішньоекономічної політики України – є посилення позицій України в глобальній економіці, поліпшення якісних параметрів зовнішньоекономічної політики, підвищення вкладу зовнішньоекономічної сфери у вирішення завдань модернізації національної економіки.

ПОСИЛАННЯ:

¹ Закон України: Про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12/print1360681112169854>.

² Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

³ Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 року №187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF/print1360055304010042>.

⁴ Оприлюднено проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [Електронна версія]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=219647&cat_id=154214.

⁵ Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронна версія]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>.

⁶ Програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки: постанова Кабінету Міністрів України №187 від 27.02.2013– [Електронна версія]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF/print1360055304010042>.

Golubii I.Y. Conceptual foundations of foreign policy in Ukraine / Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv.

In article discusses the conceptual foundations of foreign economic policy in Ukraine. Analysis of the regulatory and legal framework for the national foreign policy, the statistics of export-import operations were given. The ways to improve the efficiency of the implementation of foreign economic policy have been defined.

Keywords: foreign economic policy, export, import, Ukraine.

Голубий И.Е. Концептуальные основы реализации внешнеэкономической политики в Украине / Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

В статье говорится о концептуальных основах внешнеэкономической политики в Украине. Проанализировано нормативно-правовое обеспечение национальной внешнеэкономической политики, статистические показатели экспортно-импортных операций. Определены направления повышения эффективности реализации внешнеэкономической политики.

Ключевые слова: внешнеэкономическая политика, экспорт, импорт, Украина.

Стаття надійшла до редколегії 14.04.2014

Прийнята до друку 14.05.2014